

μανοῦ ἀρχαιολόγου Kirsten μέρος τοῦ μεσομινωϊκοῦ συνοικισμού καὶ τμήμα τῶν τειχῶν καὶ οἱ ἠμάτων τῆς ἐλληνικῆς ἀκροπόλεως τῆς Συβρίτου. Οἱ γερμανοὶ ἀρχαιολόγοι Jantzen καὶ Dregur ἀνέσκαψαν ὁ πρῶτος νεολιθικά στρώματα εἰς σπήλαια τοῦ Ἀκρωτηρίου (Γκουβερνέτο καὶ Κουμαρόσπηλο) καὶ ὁ δεύτερος οἰκήματά τινα τῆς ἀρχαίας πόλεως Ἄπτερα, ὁ δὲ ἀρχαιολόγος Welter, βοηθούμενος ὑπὸ τοῦ Jantzen, τὸ Δικτυναῖον ἱερόν τοῦ ἀκρωτηρίου Σπάθα. Εὐρήματα ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν τούτων κατετέθησαν εἰς τὸ Μουσεῖον Χανίων.

Κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν στρατιωτικῶν ἐργασιῶν ἀνευρέθησαν τάφοι, ἀποθέται ἢ κτήρια διαφόρων ἐποχῶν, ἀλλὰ ἡ ἀρχαιολ. ὑπηρεσία σπανίως εἰδοποιεῖτο καὶ ἀκόμη σπανιότερον ἠδύνατο νὰ περισυλλέξῃ τα ἀνευρεθέντα. Διὰ τὰ κυριώτερα τῶν περισυλλεγέντων θὰ γίνῃ ἴδιος λόγος εἰς τὴν περὶ ἀρχαιολογικῆς κινήσεως ἔκθεσιν.

Ἐν τῷ συνόλῳ, καίτοι αἱ ἀπώλειαι καὶ καταστροφαὶ τὰς ὁποίας ὑπέστησαν αἱ ἀρχαιότητες τῆς Κρήτης κατὰ τὸν πόλεμον, ὑπῆρξαν σημαντικαί, δέον νὰ θεωρηθῇ εὐτύχημα ὅτι δὲν ἔλαβον μεγαλυτέραν ἔκτασιν ὡς ἐφαίνεται, λόγῳ τῆς ἐπὶ τῆς νήσου ἐνσκυψάσεως δεινῆς θυέλλης καὶ τῶν ἐκ ταύτης προελθουσῶν συνθηκῶν, σχεδὸν ἀναπόφευκτον. Ἰδίως δεόν νὰ ἐξαρθῇ ὡς ἐξαιρετικῶς εὐτυχὲς γεγονός ἡ διάσωσις τοῦ μοναδικοῦ ἐν τῷ κόσμῳ Μουσείου Ἡρακλείου.

N. ΠΛΑΤΩΝ

Η ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΚΙΝΗΣΙΣ ΕΝ ΚΡΗΤΗ ΚΑΤΑ ΤΑ ΕΤΗ 1941 — 1947.

Ἡ ἔκθεσις περὶ τῆς τύχης τῶν ἀρχαιοτήτων τῆς Κρήτης κατὰ τὸν πόλεμον ἔδειξεν ἤδη ποία ὑπῆρξεν ἡ κυρία προσπάθεια τῆς ἀρχαιολογικῆς ὑπηρεσίας καθ' ὃν χρόνον τὰ μὲν Μουσεῖα καὶ αἱ Συλλογαὶ παρέμενον κλειστά, ἡ δὲ ἀνασκαφικὴ δραστηριότης, πλὴν τῆς παρανόμως ὑπὸ τοῦ Κατακτητοῦ ἀσκηθείσης, εἶχε σταματήσει λόγῳ τῆς ἀνωμάλου καταστάσεως. Κατὰ τὸ διάστημα ὅμως τοῦτο ὄχι ὀλίγαι ἀρχαιότητες, κινηταὶ ἢ ἀκίνητοι, ἤλθον εἰς φῶς καὶ ἡ ἀρχαιολογικὴ ὑπηρεσία δὲν παρέλειψε, πολλάκις ἐν μέσῳ κινδύνων νὰ τὰς περισώσῃ διὰ τὰ Μουσεῖα καὶ ἐπ' εὐκαιρίᾳ νὰ ἐκτελέσῃ μικρὰς σκαφικὰς ἐρεῦνας.

Εἰς τὴν περιοχὴν Πόρου Ἡρακλείου, οὐχὶ μακρὰν τῆς θέσεως ἔνθα τὸ 1940 ἀνεσκάφη ὁ μέγας σπηλαιώδης τάφος, περὶ τοῦ ὁποίου βλ. ἐν Ε.Ε.Κ.Σ., τόμ. Δ', σ. 270, ἀνευρέθη τὸ ἔτος 1941 κατὰ τὴν ἀνόρυξιν ἀντιαεροπορικοῦ ὀρύγματος μικρὸν ταφικὸν σπήλαιον ἀνήκον εἰς ΥΜΙβ-ΥΜΙΙ χρόνους. Ὁ τάφος εἶχε συληθῆ ἢ ἐκκενωθῆ ἤδη κατὰ τὴν μινωϊκὴν ἐποχὴν, ὡς ἀπέδειξε τὸ γεγονός, ὅτι ἀρθρονώτατα ὄστρακα ἀγγείων συναμειγμένα ἀνευρέθησαν, οὐδὲν δὲ τούτων ἦτο μεταγενεστέρως χρονολογίας. Τὰ ὄστρακα περισυλλεγέντων ἐπιμελῶς, ἀλλὰ ἐκ τούτων ἐλάχιστα ἀγγεῖα συνέκροτήθησαν, προφανῶς διότι τὰ πλεῖστα εἶχον ἀπορριφθῆ ἐκτὸς τοῦ τάφου. Ἀπεδείχθη ὅτι τὰ ὄστρακα ἀνήκον εἰς ὑπερδιακόσια ἀγγεῖα, τῶν ὁποίων ὄχι ὀλίγα ἔφερον ἐξαιρετικὸν διακόσμησιν τοῦ θαλασσίου, φυτικοῦ καὶ ἀνακτορικοῦ ῥυθμοῦ: τεμάχια μὲ πορφύρας, μὲ πλούσια φυτικά σχέδια, μὲ ῥόδακας καὶ ὄρμιους ἐξ ἀγγείων ποικίλων σχημάτων, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἀξιοσημεῖωτοι ἦσαν αἱ ἐφυραῖκαὶ κύλικες, ἐπίσης τεμάχιά τινα λιθίνων ἀγγείων, τῶν ὁποίων ἐν ἐξ ἀλαβάστρου ἀξιόλογον, καθιστῶσιν ἀδιαμφισβήτητον, ὅτι πλούσια ταφαὶ κατετέθησαν ἐν τῷ τάφῳ. Δυστυχῶς ὁ ἐπεληθὴν πόλεμος παρεμπόδισε τὴν περαιτέρω ἐρευνὰν τῆς περιοχῆς.

Κάθ' ὃν χρόνον οἱ πυκνοὶ βομβαρδισμοὶ ἠνάγκασαν τὸν πληθυσμὸν τῆς περιφέρειας Κνωσοῦ νὰ ζητήσῃ καταφύγια, μακρὰ σειρὰ σπηλαιωδῶν τάφων μὲ μικρὰς κόγχας καὶ λαξευτὰς κλίνας ἀνεσκάφη παρὰ τὴν παρυφὴν τῆς δυτικῆς τῆς Κνωσοῦ ἀκροπόλεως (Μοναστηρικὸ Κεφάλι) ὑπὸ τῶν χωρικῶν καὶ ἐχρησίμευσεν εἰς τούτους διὰ καταφύγια καὶ κατοικίας. Οὐδεμία σχεδὸν φροντίς ἐλήφθη διὰ τὴν περίσωσιν τῶν κατὰ γενικὴν ὁμολογίαν πτωχῶν ἑλληνορωμαϊκῶν χρόνων κτερισμάτων.

Τὸ αὐτὸ ἔτος ἀνευρέθησαν εἰς θέσιν Γκρεμισμένος Μύλος τῆς περιοχῆς Δύο Ἀοράκια Ἡρακλείου μεσομινωϊκοὶ πίθοι, τοὺς ὁποίους οἱ ἐκσάφαντες ἐπὶ τόπου ὀρύγματα ἐτεμάχισαν: τὰ τεμάχια δύο ἀνοικτῶν πίθων (jars) περισυνελέγησαν. Πιθανῶς πρόκειται περὶ μεσομινωϊκοῦ νεκροταφείου ἐκ ταφικῶν πίθων. Ὁ χώρος δὲν ἐξηρευνήθη εἰσέτι.

Τὸ 1942 κατὰ τὴν κατασκευὴν ὁδοῦ πρὸς τὰ Λουτρά Ἡρακλείου ἀνευρέθη ὑπὸ τῶν Γερμανῶν ἀποθέτης φρεατοειδῆς πλήρης ὑστερομινωϊκῶν κοινῶν ἀγγείων, τὰ ὁποῖα περισυνέλεξεν ἡ ὑπηρεσία τοῦ Μουσείου. Ὁ γερμανὸς στρατηγὸς Ρίγγελ ἔδωκεν εἰς τὸν Ἐφορον Θεοφανεΐδην, ἵνα κατατεθῇ εἰς τὸ Μουσεῖον, τεμάχιον ἀναγλύφου ἀγγείου ἐκ μέλανος στεατίτου ΥΜΙ χρόνων μὲ ἐνδιαφέρουσαν παράστασιν ἱεροῦ. Τὸ αὐτὸ ἔτος κατὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ ἀεροδρομίου Ἱεραπέτρας, ἀνευρέθησαν ἀγγεῖα καὶ εἰδώλια, πιθανῶς κτερίσματα ταφῶν. Ταῦτα περιήλθον εἰς τὴν Συλλογὴν Ἱεραπέτρας. Ὑπὸ τοῦ μηχανικοῦ Φρουζῆ παρεδόθη διὰ τὸ Μουσεῖον χρυσοῦν ἐξάρτημα ἐνωτίου (;) ἐξ ἐμπιέστου ἐλάσματος μὲ παράστασιν ἐρωτιδέως, ἑλληνιστικῶν χρόνων, ἀνευρεθὲν εἰς τάφον τῆς αὐτῆς περιοχῆς τοῦ ἀεροδρομίου Ἱεραπέτρας. Τὴν αὐτὴν περίπου ἐποχὴν ἐγένετο ἡ ἀνακάλυψις ὑπὸ χωρικῶν παρὰ τὸ χωριὸν Καλαμάφκα θολωτοῦ τάφου, τοῦ ὁποίου, κατὰ τὰς διαβεβαιώσεις τῶν ἰδόντων, διεσφζετο ἀκέραιος ὁ θάλαμος μέχρι καὶ τῆς κλειδός. Τὰ κτερίσματα διηρπάγησαν, πλὴν δύο ἀγγείων τὰ ὁποῖα ἐξήτασα κατὰ τὴν ἐπίσκεψίν μου εἰς Ἱεραπέτραν: ἦσαν ἀμφοτέρω ΥΜΙΙ β, ἐν δὲ τούτων διέσφζεν ἐκφυλισμένην παράστασιν ὀκτάποδος.

Ὁ ὑπὸ τῶν Γερμανῶν παρανόμως τὸ ἔτος 1942 ἀνασκαφεὶς πρωτομινωϊκὸς κυκλικὸς τάφος ἐν Ἀπεσωκάρι Μεσαρᾶς εἶναι ὁ ἐν Ε.Ε.Κ.Σ. τόμ. Γ' σ. 490 σημειωθεὶς ὡς ὑπὸ τυμβωρύχων συληθεὶς. Ἡ ἀνασκαφὴ ὁμως ἐξετάθη εἰς ἐξερεύνησιν τῶν περὶ τὸν τάφον: αἱ μάλιστα πρὸ τῆς εἰσόδου αὐτοῦ θαλάμων, τῶν ὁποίων ἀπεδείχθη ἡ λατρευτικὴ χρησιμοποίησις. Εἴκοσι πέντε πολυχρωμικὰ λίθινα ἀγγεῖα, ἐκ τῶν ὠραιότερων τοῦ εἴδους των, καὶ πλῆθος πηλίνων, ἰδίᾳ ΜΜΙ χρόνων, περιήλθον εἰς τὸ Μουσεῖον. Ἐκ τῶν προσχομισθέντων ὀστράκων συνειρομολογήθη σειρὰ ἐνδιαφερόντων ἀγγείων. Σπουδαία ἐπιστημονικῶς εἶναι ἡ περισυλλογὴ ὀστῶν καὶ κρανίων δι' ἀνθρωπολογικὰς μελέτας. Πλῆθος ἐπίσης ὀστράκων, κατατεθὲν ἐν τῷ Μουσείῳ ταξινομημένον ἐντὸς κιβωτίων, προήλθεν ἐκ τῆς ἐρέυνης τμήματος τοῦ μεσομινωϊκοῦ συνοικισμοῦ, ὅστις ἀνεκαλύφθη ἐπὶ τῆς ὑπερκειμένης κορυφῆς.

Κατὰ τὸν αὐτὸν περίπου χρόνον ἡ ὑπὸ Γερμανῶν γενομένη ἀνασκαφὴ ἐν Μοναστηράκι Ἀμαρίου ἔφερεν εἰς φῶς ΜΜ συνοικισμὸν πρωϊμῶν χρόνων, ὁ ὁποῖος, καίτοι χαρακτῆρος ἐπαρχιακοῦ, ἀπέδωκεν ὄχι ὀλίγα ἐνδιαφέροντα ἀγγεῖα εἰς τεμάχια, τὰ ὁποῖα κατετέθησαν ἐν τῷ Μουσείῳ Χανίων. Πενιχρὰ ὑπῆρξαν τὰ ἀποτελέσματα τῶν Γερμανικῶν ἀνασκαφῶν ἐπὶ τῶν ἀκροπόλεων τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν πόλεων τῆς Συβρίτου καὶ Ἀπτέρας: ἀνεσκάφησαν τμήματα τοῦ τείχους καὶ οἰκῆματα, ἀλλὰ ὀλίγα κινητὰ εὑρήματα ἀπεδόθησαν.

Αί ανασκαφαί τῶν *Welter* καὶ *Jantzen* εἰς τὰ *Δικτυνναῖον* ἱερόν ἔδωσαν μᾶλλον ἱκανοποιητικὰ ἀποτελέσματα: ἡ ἱστορία τοῦ ἱεροῦ διελευκάνθη διὰ παρατηρήσεων καὶ εὗρημάτων. Τῆς ἐν τῷ Μουσείῳ Χανίων ἀποκειμένης *Δικτύνης* ἀνευρέθη ἡ κεφαλὴ καὶ ἡ χεὶρ. Ἄλλης φύσεως ὑπῆρξαν τὰ εὗρηματα ἐντὸς σπηλαίων τοῦ Ἀκρωτηρίου: ὄστρακα, ἐργαλεῖα καὶ κρανία εἰς τὸ *Κομμαρόσπηλο* καὶ τὸ Ἀρκουδόσπηλο ἀπέδειξαν ἐγκατοίκησιν κατὰ τὴν νεολιθικὴν ἐποχὴν, ἐνῶ ὄστρακα ἄλλων ἐποχῶν μαρτυροῦν ὅτι τὰ σπήλαια ταῦτα ἐσυχνάζοντο, ἴσως ἀποτελοῦντα καὶ τόπους λατρείας.

Κατὰ τὴν κατεδάφισιν οἰκημάτων τῆς βομβαρδισθείσης περιοχῆς *Καστελλίου* τῆς πόλεως Χανίων περισυνελέγησαν καὶ ἀπετέθησαν εἰς τὸ Μουσεῖον Χανίων πολλὰ γλυπτὰ καὶ τινες ἐπιγραφαὶ ἐξ ἐνετικῶν μεγάρων (*Δα Μολίνου*, *Τζαγκαρολῶν*, *Πρεμαρὶν* κ.ἄ.), πολλὰ δὲ ἄλλα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη, γλυπτὰ καὶ ἐπιγραφαὶ ἐξ ὀλοκλήρου τῆς πόλεως συνεκεντρώθησαν καὶ ἐπλούτισαν τὴν τότε στεγασθεῖσαν καὶ συστηματικῶς ἐκτεθειῖσαν ἀρχαιολογικὴν συλλογὴν. Ἐκ τῶν συγκεντρωθέντων τότε τυχαίων εὗρημάτων σημαντικώτερα εἶναι τμημα πωρίνης ζωφόρου ἀρχαϊκῶν ἐλληνικῶν χρόνων μὲ λίαν ἐνδιαφέρουσαν παράστασιν ἀγῶνος περὶ σκηνὴν ἀπαγωγῆς γυναικὸς ἢ εἰδώλου, εὗρεθὲν κατὰ τὴν ἀνόρυξιν θεμελίων εἰς τὰ *Νέα Καταστήματα* Χανίων, καὶ κρατὴρ ὑπομυκηναϊκῶν - πρωτογεωμετρικῶν χρόνων κυπριακοῦ τύπου μὲ παραστάσεις ἀρμάτων, εὗρεθῆναι κατὰ ὀδικὰς ἐργασίας τῆς περιοχῆς *Κυδωνίας*.

Τὸ ἔτος 1943 ἐργασίαι στρατιωτικῆς φύσεως κατὰ τὴν νοτίαν περιοχὴν τῆς ἀκροπόλεως *Κνωσοῦ* (*Μοναστηρικὸ Κεφάλι*) ἀπεκάλυψαν ἀποθέτην πλήρη ὀστράκων ἐποχῆς *ΜΜΙΙΙ-ΥΜΙ*: τινὰ τούτων περισυνελέγησαν, μεταξὺ τῶν ὁποίων τεμάχιον κυπέλλου ἐκ στεατίτου μὲ ὠραίαν διακόσμησιν ἀναγλύφων σπειρῶν. Ἐργασίαι γερμανικῶν ὀχυρώσεων ἔφερον εἰς φῶς κατὰ τὴν αὐτὴν περιοχὴν τοῦ Ἀγ. Ἰωάννου, ἐνθα πρὸ τοῦ πολέμου ἡ Ἀγγλικὴ Ἀρχαιολ. Σχολὴ ἀνέσκαψε σειρὰν πρωτογεωμετρικῶν τάφων, ταφὰς τῶν αὐτῶν χρόνων: τινὰ ἀγγεῖα κατέστη δυνατόν νὰ περισυλλεγοῦν, ἐνῶ ἄλλα κατεστράφησαν ἢ παρελήφθησαν ὑπὸ στρατιωτικῶν. Ἐκ τῶν τελευταίων τούτων διεσώθη μόνον μέγας διακόσμητος πρωτογεωμετρικὸς ἀμφορεὺς ἐκ τῶν μεγαλύτερων τοῦ εἴδους του. Κατὰ τὴν ἀνόρυξιν καταφυγίου ἐν *Τεκὲ Ἡρακλείου* ἀπεκαλύφθη γεωμετρικὸς τάφος, τοῦ ὁποίου μέρος τοῦ περιεχομένου περισυνέλεξαν οἱ εὐρόντες γερμανοὶ στρατιωτικοί. Ἡ ἀρχαιολογικὴ ὑπηρεσία εἰδοποιηθεῖσα κατώρθωσε νὰ περισώσει διὰ τὸ Μουσεῖον τὸ μεγαλύτερον μέρος τῶν εἰς χεῖρας τούτων εὕρισκομένων καὶ νὰ συνεχίσῃ τὴν ἀνασκαφὴν, ἡ ὁποία ἀπέδωκε μέγαν ἀριθμὸν γεωμετρικῶν ἀγγείων, ἐκ τῶν συνήθως ἀνευρισκομένων εἰς κρητικὸς γεωμετρικὸς τάφους: μεταξὺ τῶν ἀγγείων ἦτο μέγας ὠραιότατα διακεκοσμημένος κρατὴρ. Κατὰ βαθεῖαν ἐκσκαφὴν παραθαλασσίου χώρου παρὰ τὸν *Κατσαμπᾶν Ἡρακλείου* οἱ γερμανοὶ ἀνεκάλυψαν σημαντικὸν ἀριθμὸν ἀγγείων, τῶν ὁποίων τινὰ ἐξήτασα εἰς τὰ ἐκεῖ γραφεῖα, ἐλάχιστα ὅμως κατώρθωσα νὰ περισώσω. Κατὰ τὴν ἀνόρυξιν χαρακωμάτων ἐν *Σίβα Μαλεβυζίου* ἀνευρέθη *ΥΜΙΙΙ* λαξευτὸς πεταλοειδοῦς σχήματος τάφος μετὰ τριῶν σαρκοφάγων. Ἡ εἰσοδὸς του ἀνευρέθη τετειχισμένη. Τὰ ἀγγεῖα ἦσαν ἐκ τῶν συνήθων (ψευδόστομοι ἀμφορεῖς, ὑπίποδες κύλικες, πυξίδες, κύαθοι, λοπάδια). Ψῆφοι ὑελομάξης πλακοειδεῖς ἐλλαδικοῦ σχήματος καὶ ἐπίχρυσος δακτύλιος διαλελυμένος ὑπῆρξαν τὰ μᾶλλον ἐνδιαφέροντα ἐκ τῶν λοιπῶν κτερισμάτων. Ἀνάλογος τάφος μὲ δύο σαρκοφάγους, τῶν ὁποίων ἡ μία καλῶς διατηρουμένη, καὶ δευτερεύοντα κοινὰ κτερίσματα ἀνευρέθη κατὰ ὀχυρωματικὰ γερμανικὰ ἔργα τῆς περιοχῆς

*Α γ. Π ε λ α γ ί α ς Μαλίων και άνεσκάφη, επίσης διὰ τῆς ἀρχαιολ. ὑπηρεσίας.

Ἐντὸς τῆς πόλεως Σ η τ ε ί α ς κατὰ τὴν ἀνόρυξιν χαρακωμάτων-καταφυγίων ἀνευρέθη ὅμοιος τάφος, τοῦ ὁποίου μέρος τοῦ περιεχομένου ἐσυλήθη ὑπὸ τῶν ἀνευρόντων ἰταλῶν, μέρος δὲ ἀνεσκάφη διὰ τῆς ἀρχαιολ. ὑπηρεσίας, καὶ ἀπέδωκε κοινὴν ΥΜΙΙΙ σαρκοφάγον καὶ ἐνδιαφέροντα κτερίσματα ἐκ πηλίνων ἀγγείων, μεταξὺ τῶν ὁποίων κωνικὸν ῥυτὸν μὲ σχηματικὰς παραστάσεις, καὶ χαλκῶν τινῶν ἀντικειμένων (ξυραφίου, μαχαιρίου κ.ἄ.).

Σημαντικώτερα εὐρήματα ὑπῆρξαν τὰ διὰ δωρεᾶς τοῦ Συλλόγου «Βιτζέντζος Κορνάρου» εἰς τὸ Μουσεῖον Ἡρακλείου περιελθόντα ἀγγεῖα ῥυθμοῦ Βασιλικῆς (περὶ τὰ δέκα), ὡς καὶ μικρὸν κομψότατον λίθινον ἀνάλογον πρὸς τὰ γνωστὰ ἐκ Μόχλου. Ταῦτα ἀνευρέθησαν εἰς σπηλαιώδη τάφον τῆς περιοχῆς Σ η τ ε ί α ς, τοῦ ὁποίου ἡ ἀκριβὴς θέσις μέχρι σήμερον δὲν ὑπεδείχθη.

Περὶ τῶν ἐργασιῶν ἐξασφαλίσεως τοῦ Μουσείου, τῶν συλλογῶν καὶ τῶν ἀρχαιολ. χώρων κατὰ τὸ διάστημα τοῦ πολέμου ἐγένετο ἱκανὸς λόγος εἰς τὴν ἐκθεσιν περὶ τῆς τύχης τῶν ἀρχαιοτήτων. Εὐθύς ὅμως μετὰ τὸ πέρασ τοῦ πολέμου ἡ ἀρχαιολογικὴ ὑπηρεσία ἔλαβε φροντίδα, ὅπως γίνουν συστηματικώτεροι ἐργασίαι προστασίας καὶ ἀποκαταστάσεως τῶν ἀρχαιολ. χώρων, ἀποκατασταθῶν αἱ ἀρχαιολογικαὶ συλλογαὶ τῆς Νήσου καὶ προπαρασκευασθῆ τὸ ἄνοιγμα τοῦ Μουσείου Ἡρακλείου, ἐντὸς τοῦ πλαισίου πάντοτε τῶν ὑπαρχουσῶν οἰκονομικῶν δυνατοτήτων. Μέχρι σήμερον ἐγένοντο αἱ ἀκόλουθοι ἐργασίαι:

Κατὰ τὸ ἔτος 1945 ἐξετελέσθησαν σημαντικαὶ ἐργασίαι καθαρισμοῦ, συντηρήσεως καὶ ἀποκαταστάσεως τῶν ἀρχαιολ. χώρων Κνωσοῦ, Φαιστοῦ, Ἀγ. Τριάδος, Μαλίων, Μεγάρου Νίρου καὶ Μεγάρου Ἀμνισοῦ. Διὰ τῶν ἐργασιῶν τούτων ἐβελτιώθη οὐσιαστικῶς ἡ ὄψις τῶν χώρων τούτων καὶ ἐξησφαλίσθη τοῦλάχιστον ἡ προσωρινὴ διατήρησις μέχρις ὅτου καταστῆ δυνατὴ ἡ λήψις ῥιζιωτέρων μέτρων. Ὁ καθαρισμὸς ἀπέβη ἐξαντλητικὸς καὶ οὕτω ἤλθον εἰς φῶς πολλαχοῦ διαμερίσματα ἀπὸ ἐτῶν ἐξαφανισθέντα ὑπὸ τὴν ἡμιτροπικὴν βλάστησιν. Ἀφηρέθη πᾶν ὅτι παρέβλαπτε τὴν σαφῆ ἀντίληψιν τῶν ἀρχιτεκτονημάτων. Καταπεσόντες τοῖχοι ἀνφωδομηθήσαν βάσει φωτογραφιῶν, μαρτυριῶν καὶ ἐνδελεχοῦς μελέτης. Ἡ ἀνασύνθεσις τῶν ἐκ γυψολίθου ἐπενδύσεων ἢ ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν (βάσεων, παραστάδων, κιόνων, θρανίων, βαθμίδων κλιμάκων κλπ.) ἀπετέλεσε τὸ δυσχερέστερον ἔργον. Ἐγένετο συμπλήρωσις πολλαχοῦ τῶν ἐλλειπόντων τμημάτων καὶ ἡ διὰ σιμέντου ἀρμολόγησις πρὸς συγκράτησιν τῶν πλακῶν καὶ παρεμπόδισιν τῆς κατασιρραπτικῆς βλαστήσεως. Αἱ κατὰ τὸν πόλεμον γινόμεναι ζημίαι ἐπληρωθῶθησαν κατὰ τὸ δυνατόν. Αἱ ἐργασίαι ἔδωσαν εὐκαιρίαν ἐπανορθώσεως ὀρισμένων σφαλμάτων γενομένων κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς ἢ διευκρινίσεως οὐσιαστικῶν λεπτομερειῶν τῶν μνημείων καὶ ἀπέβλεψαν ταυτοχρόνως εἰς τὸν ἐξωραϊσμὸν τῶν χώρων. Ἐν Κ ν ω σ ῶ αἱ ἐργασίαι ἀπεκατέστησαν τὰ κυριώτερα μέρη τοῦ ἀνακτόρου καὶ τὴν ΝΑ οἰκίαν. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἐργασιῶν προέκυψαν τὰ ἀκόλουθα νέα, τὴν χρονολογίαν ἢ λεπτομερείαν τοῦ σχεδίου διαλευκαίνοντα στοιχεῖα: Ὁ ὑπὸ τὸ ΜΜΙΙΙ πλακόστρωτον τοῦ μεγάρου τῶν διπλῶν πελέκεων ἀποθέτης ὑπεδείχθη ὅτι ἀνήκει εἰς τὴν παλαιοανακτορικὴν ἐποχὴν καὶ ὅτι δὲν ἐχρησιμοποιήθη κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ νέου ἀνακτόρου. Κατὰ τὰ διαμερίσματα τῶν «ἀγγείων τῶν κρινῶν» διεσαφήθη ἡ ὀργανικὴ διάταξις τῶν διαμερισμάτων καὶ ἀπεδείχθη ὅτι ἡ ἐκεῖ κλίμαξ εἶναι σύγχρονος τοῦ ὅλου συστήματος (ΜΜΙΙ) καὶ ὅτι ἐξυπηρετεῖ τὸ ἄνω τούτου διαμέρισμα. Ὁ τὴν κλίμακα διαχωρίζων πλίνθινος τοῖχος ἀπεκαλύφθη, ἀφαιρεθέντων ὑλικῶν ἐπιχώσεως, ἅτινα ὁ ἀνασκαφεὺς εἶχεν ἐκ-

λάβει ως τοίχον. Εἰς τὴν ἀποθήκην τῶν «πίθων τῶν μεταλλίων» ἀπεδείχθη ὅτι τὸ ἐπὶ βαθυτέρου δαπέδου ὡς βάσις πίθου ἐκληφθὲν κατασκεύασμα ἦτο βωμὸς ἢ ἱερὸς βόθρος ὁμοίου σχεδὸν τύπου πρὸς τὸν τῆς ΜΜΙ οἰκίας τῆς Δυτ. αὐλῆς. Κατὰ τὸν αὐτὸν χῶρον ἡ στρωματογραφία δὲν εἶναι ἢ ὑπὸ τοῦ Evans (P. of M. I, 320) περιγραφεῖσα: στρωμ. καταπεσόντων ἐπιχρισμάτων ἐξελέφθη ὡς δάπεδον. Ἡ διάταξις τοῦ ἐκεῖ πλακοστρώτου μὲ κεντρικὸν δρόμον καὶ ἔσω βάσιν διὰ τοὺς πίθους, ἢ ὑποδιαίρεσις διὰ παραστάδων τοῦ διαμερίσματος τῆς ἀποθήκης ταύτης εἶναι στοιχεῖα μὴ σημειωθέντα εἰς τὰς περιγραφὰς τοῦ Ἡβανς. Μικρὰ κλίμαξ ἐπικοινωνίας ἐβεβαιώθη ὡς ὑπάρχουσα ὀλίγον βορειότερον τοῦ χώρου τούτου. Τὸ ΒΑ μέγαρον ἀποδεικνύεται στενὸν διαμέρισμα μὲ πλευρικὸν φωταγωγόν, ἴσως ἀπλῶς δίοδος ἐπικοινωνίας πρὸς τὰ δωμάτια τοῦ μαγειρείου: τὸ νότιον ἡμισυ τοῦ ὑπὸ τοῦ Ἡβανς χαρακτηρισθέντος ὡς μεγάρου καλύπτεται ὑπὸ νεολιθικῶν τοίχων, οἱ ὅποιοι ὑπερβαίνουν τὸν στυλοβάτην τοῦ φωταγωγοῦ καὶ ἐπομένως τὸ τμήμα τοῦτο ἦτο ἐπικεχωσμένον κατὰ τὴν ΜΜΙΙ ἐποχὴν. Ἡ ἐπικοινωνία τοῦ μαγειρείου μὲ τὰς ἀποθήκας ἀπεδείχθη ὅτι ἐγένετο διὰ κλίμακος τῆς ὁποίας ἀνευρέθη μία βαθμὶς. Τὸ γεγονός τῆς διαφορᾶς τοῦ ἐπιπέδου ἐρμηνεύει τὴν ἀνεύρεσιν ὑψηλὰ ἀθίκτου νεολιθικοῦ στρώματος κατὰ τὸ ΝΔ κράσπεδον τῶν ἀποθηκῶν τούτων, ἔνθα περισυνελέγησαν χαρακτηριστικὰ ὄστρακα. Ἰδιαιτέρως ἐνδιαφέρουσαι ὑπῆρξαν αἱ παρατηρήσεις εἰς τὰ διαμερίσματα τοῦ κεντρικοῦ ἱεροῦ: Ὁ ἐκ πυρκαύστων πλακῶν τοίχος τοῦωματίου μὲ τὸ θρανίον τῶν ἱερῶν ἀπεδείχθη ὅτι ἀνήκει εἰς τὴν ΜΜΙΙβ φάσιν, καθ' ὅτι τμήματα ὁμοίου πυρκαύστου ὕλικου ἀνευρέθησαν κατὰ χώραν ὑπὸ τὸ πλακόστρωτον τοῦ πρώτουωματίου τῶν ἱερῶν πεσσῶν κατὰ τὴν ἐπιδιόρθωσιν τοῦ δαπέδου του. Ὑπὸ τὸ πυρκαύστον δάπεδον ἀνευρέθησαν λείψανα θυσιῶν, τεμάχια λύχνου καὶ ὄστρακα τῆς ΜΜΙΙ περιόδου. Εἰς τὸ δεύτερον μὲ πεσσὸν δωμάτιον (κρύπτην) ἀπεδείχθη ἡ ὑπαρξίς θρανίου κατὰ τὸν ἀνατολ. τοίχον. Τέλος κατὰ τὸν μακρὸν διάδρομον τῶν ἀποθηκῶν τοῦ ἱεροῦ διεσαφήθη τὸ σύστημα ἀπομονώσεως τῶν ἀποθηκῶν διὰ τειχίσεως καὶ κατασκευῆς ἰδιαιτέρας θύρας, τελούσης φαίνεται ὑπὸ τὸν ἔλεγχον τοῦ ἀποθηκαρίου, διὰ τὸν ὅποιον εἶχε διατεθῆ μία ἄνευ «πιθῶν» ἀποθήκη. Αἱ γενόμεναι ἐν Κνωσῷ ἐργασίαι ἐξετελέσθησαν τῇ συνεργασίᾳ τοῦ ἐπιμελητοῦ τῆς Ἀγγλ. Ἀρχαιολ. Σχολῆς κ. Hutchingson, ὅστις θὰ δημοσιεύσῃ εὐρύτερον ἐπὶ τῶν νέων ἐπιστημονικῶν πορισμάτων.

Εἰς τὸ ἀνάκτορον τῶν Μαλίων δὲν φέρεται ἡ καταστρεπτικὴ γλυκόριζα καὶ γυφόλιθος δὲν ἐχρησιμοποιήθη: τὸ πρόβλημα ἐκεῖ ὑπῆρξεν ὁ ἐγγώριος τιτανόλιθος καὶ ὁ ψαμμόλιθος, ὁ μὲν πρῶτος ἀπολεπιζόμενος καὶ θρυμματιζόμενος, ὁ δὲ δεύτερος ὑφιστάμενος ῥαγδαίαν διάβρωσιν ὑπὸ τῶν μαστιζόντων τὴν περιοχὴν ἀνέμων ἐπίσης ἢ ἄφθονος χρῆσις πλίνθων, οἷτινες διαλύονται μὲ τὴν βροχὴν. Ἐπιμελῆς ἀρμολόγησις καὶ στερέωσις διὰ σιμέντου ὑπῆρξεν ἡ κυρία μέθοδος διὰ τὴν περίσωσιν τῶν πρώτων. Διὰ τοὺς ἐκ πλίνθων τοίχους, ἵπου οὗτοι κατεστράφησαν, ἐγένετο κατὰ μίμησιν ἀνακατασκευή. Ἐπιστημονικαὶ παρατηρήσεις ἐγένοντο αἱ ἀκόλουθοι: Τὸ κατὰ τὸ «πλάγιον οἰκοδόμημα» πλακοστρωτον μετὰ κίονος δωμάτιον ἀπεδείχθη ὅτι δὲν ἐπεκoinώνει ἀρχῆθεν μὲ τὴν αὐλὴν τοῦ περιστύλου. Λαβυρινθώδης ἐπικοινωνία ἐγένετο μὲσω ἄλλωνωματίων, τῶν ὁποίων ἀπεκαλύφθη συνδέουσα θύρα Ἰδιαιτέρως σημαντικὴ ὑπῆρξεν ἡ ἀνακάλυψις ὅτι ὁ εὐρὺς πλακόστρωτος χῶρος τοῦ ΒΔ κράσπεδου τοῦ ἀνακτόρου ἦτο αὐτὸ τὸ μέγαρον τοῦ βασιλέως, τοῦ ὁποίου τὸ πολύθυρον μὲ παραστάδας εἰσδουούσας βαθέως ἐντὸς τοῦ πλακοστρώτου ἐλάνθανε τέως:

οὕτω τὸ ἀποκαλυφθὲν πολύθυρον μὲ τὸν γωνιακὸν φωταγωγὸν του, τὸν ἐπ' ἀνατολὰς μυχὸν του καὶ τὸ πρὸς βορρᾶν περίστυλον ἀποτελεῖ νῦν τὸ μᾶλλον χαρακτηριστικὸν βασιλικὸν μέγαρον τῆς ἀνατολ. Κρήτης. Ἡ διὰ δύο διαδρόμων συνεχομένη ἀνατολικῶς τούτου αἴθουσα φαίνεται ὅτι ἦτο τὸ μέγαρον τῆς βασιλείσεως. Παρατηρήθη ἐπίσης ὅτι τὸ σύστημα τῶν ἀνατολ. ἀποθηκῶν εἶχε κατὰ τὴν ΜΜΙΙα ἐποχὴν εἴσοδον ἐκ βορρᾶ καὶ οὐχὶ διὰ μέσου τῆς τελευταίας τῶν ἀποθηκῶν ὡς εἰς τοὺς ΥΜΙ χρόνους. Ἔργασίαι ἐγένοντο καὶ διὰ τῆς στερέωσιν καὶ προφύλαξιν τοῦ βωμοῦ τῆς Νεκροπόλεως Χρυσολάκκου Μαλίων.

Ἐν Φαιστῷ κατὰ τὰς ἐργασίας στερεώσεως, αἱ ὁποῖαι κατ' ἀνάγκην περιορίσθησαν εἰς τὰ σημαντικώτερα μέρη, ἀνεκαλύφθη εἰς ὑψηλὸν στρώμα κατὰ τὴν παραστάδα τῆς θύρας ἐπικοινωνίας τοῦ Βασιλικοῦ Μεγάρου πρὸς τὸν διάδρομον σωρὸς ὀστράκων, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἰδιότυπος πηλίνη ἀρύταινα.

Ἐν τῇ ἐπαύλει τῆς Ἀγ. Τριάδος διὰ τῶν ἐργασιῶν ἡ ὄψις τῶν ἐρείπιων μετεβλήθη οὐσιωδῶς καὶ ἔπαυσε νὰ παρέχῃ εἰκόνα ἐρημώσεως ὡς μέχρι τότε. Ἐνδιαφέρουσα ἐργασία ὑπῆρξεν ἡ τῆς ἀποκαταστάσεως τοῦ πρὸς τὴν «πλατεῖαν τῶν ἱερῶν» περιβόλου, ὅστις ἀπεδείχθη ὅτι εἶχε πλατεῖαν πρόσβασιν ἐκ τριῶν βαθμίδων. Κατὰ τὴν βάσιν ΥΜΙΙΙ τοιχίου ἐπὶ τοῦ πρὸς τὴν «ἀγορὰν» προμαχῶνος ἀνευρέθη χαλκοῦν εἰδώλιον λατρευτοῦ μὲ τριπλὴν ζώνην, εὐμέγεθες καὶ καλῶς διατηρούμενον. Ἐτερον μικρότατον ἐπίσης λατρευτοῦ παρεδόθη ὑπὸ τοῦ φύλακος μὲ τὴν πληροφορίαν ὅτι ἀνευρέθη εἰς δωμάτιον οἰκίας.

Ἐν Ἀμνισῷ ἀπεκατεστάθησαν τὰ ὑπὸ τῶν γερμανῶν ἀναμοχλευθέντα δάπεδα τοῦ «Μεγάρου τῶν Κρίνων» καὶ συνεπληρώθησαν αἱ παραστάδες καὶ αἱ βαθμίδες. Ἐβεβαιώθη ὅτι τὸ ὡς «sotto scala» χαρακτηρισθὲν δωμάτιον ἦτο ἱερὸν τοῦ τετραγώνου τύπου μὲ χαρακτηριστικὴν πλακόστρωσιν.

Αἱ ἐργασίαι ἀποκαταστάσεως τοῦ Μεγάρου Νίρου ἀπέδωσαν λίαν ἐνδιαφερούσας λεπτομερείας τῆς διατάξεως τούτου: ἀπεκαλύφθη ὑπὸ κατώφλιον θύρας ἐπικοινωνίας τοῦ ἱεροῦ τῶν διπλῶν πελέκεων, ἡ ὁποία εἶχε μείνει ἀπαρατήρητος, ἀποθέτης κιβωτιόσχημος, ὅπου ἀπετέθησαν πιθανῶς κατὰ τὴν σεισμικὴν καταστροφὴν τοῦ 1500 π.Χ. πλῆθος κωνικῶν κυπέλλων περιεχόντων τεμάχια κισσήρεως καὶ ἄνθρακας· τὰ ἀναθήματα ταῦτα ἐρρίπτοντο εἰς τὸν ἀποθέτην μέσῳ σχισμῆς τοῦ κατωφλίου. Διὰ διαλύσεως ἐπιχώσεων αἰτινες εἶχον ἐκληφθῆ ὡς τοῖχοι ἀπεκαλύφθη ὁ διάδρομος τῶν ἀποθηκῶν καθ' ὅλον του τὸ μῆκος καὶ κατὰ τὸ πέρασ του ἀνευρέθη ἡ βᾶσις τῆς πρὸς τὸν ἄνω ὄροφον κλίμακος, παρὰ τὴν ὁποίαν ἀπέκειτο ΥΜΙα πίθος. Μία θύρα ἐπικοινωνίας ἀπεκαλύφθη πρὸς τὴν μήπω ἀνασκαφεῖσαν Δ. ἐπέκτασιν τοῦ μεγάρου.

Ἐλλείπει πιστώσεων αἱ ἐργασίαι δὲν κατωρθώθη νὰ συνεχισθοῦν εἰς τοὺς ἄλλους ἀρχαιολογικοὺς χώρους, εἰμὴ τὸ 1947. Ἐν τῷ μεταξὺ ἡ Ἀγγλικὴ Σχολὴ διὰ τοῦ ἐπιμελητοῦ της καὶ ἡ Γαλλικὴ Σχολὴ διὰ τῶν ἐταίρων της Charoutier, Demargne, Gallet de Santerre ἐξετέλεσαν συμπληρωματικὰς ἐργασίας κατὰ τὰ ἔτη 1946 καὶ 1947 εἰς τὰ ἀνάκτορα Κνωσοῦ καὶ Μαλίων, εἰς μικρὰν ὅμως κλίμακα. Προετοιμάζουσα ἡ Γαλλικὴ Σχολὴ τὴν τελικὴν δημοσίευσιν τῶν ἀνακτόρων καὶ τῶν οἰκιῶν ἐξετέλεσε στρωματογραφικὰς παρατηρήσεις καὶ ἐπιφανειακὴν διερεύνησιν τοῦ ἀνατολικῶς τοῦ ἀνακτόρου χώρου. Λιὰ τῶν πρώτων ἐξηρευνήθη ὀλόκληρον τὸ ὑπὸ τὸ πλακόστρωτον τοῦ προθαλάμου τοῦ λουτροῦ ὑποκείμενον διαμέρισμα μὲ «πεζούλια» καὶ συλλεκτῆρας πολὺ ἀνάλογα μὲ ἐκεῖνα τῶν ἀνατολ. ἀποθηκῶν: εἰς τὸν χώρον τοῦτον εἶχον εὑρεθῆ πρὸ τοῦ πολέμου τὰ δύο ὠραῖα ξίφη, τῶν ὁποίων τὸ ἓν κατέστη γνωστὸν ὑπὸ τὸ ὄνομα «ξίφος τοῦ ἀκροβάτου». Ἡ χρῆσις τοῦ διαμερίσματος ὡς

ἀνακτορικῶν ἐργαστηρίων εἶναι πιθανή: χαρακτηριστικά ἀγγεῖδια ἀπίοσχημα, ὧν ἓν μὲ ἐπιγραφὴν τοῦ γραμμικοῦ ἱερογλυφικοῦ συστήματος ἐμφανίζουσι ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον διὰ τὴν νέαν προσαρμογὴν τῆς χρονολογήσεως τῶν διαδοχικῶν στρωμάτων ἐν Μαλίσις. Διὰ τῆς διερευνήσεως τοῦ χώρου ἀνατολικῶς τοῦ ἀνακτόρου ἀπεκαλύφθη διὰ ἐντελῶς ἐπιφανειακῆς ἐρεῦνης οἰκία, τὴν ὁποίαν ὁ καθηγητὴς Demargne ἐχαρακτήρισεν ὡς τὴν μᾶλλον ἐνδιαφέρουσαν τῶν Μαλίων. Οἱ τοῖχοι ἔχουν καταστραφῆ διὰ τῆς καλλιεργείας μέχρι σχεδὸν τοῦ δαπέδου. Ἐκ μικροῦ δωματίου τῆς οἰκίας προῆλθε σειρὰ ἐνδιαφερόντων πηλίνων καὶ λιθίνων σκευῶν, μεταξὺ τῶν τελευταίων ἓν ἐξαιρετικῶς ἐνδιαφέρον εὐμέγεθες ῥυτὸν μὲ χωριστὰ τὰ τεμάχια τοῦ χεῖλους καὶ τῆς βάσεως καὶ τὸ ὅποιον ἔφερε πάλαι μεταλλικὰ ἐξαρτήματα. Εἰς τὴν στεγασθεῖσαν δυτικὴν οἰκίαν ἐπιμελεστέρα ἐξέτασις ἀπέδειξε τὴν ὑπαρξίν μεγάρου μὲ φωταγωγὸν καὶ πολύθυρον. Τὰς οἰκίας θὰ δημοσιεύσῃ ὁ καθηγητὴς Demargne.

Κατὰ τὰ ἔτη 1945 καὶ 1946 μεταξὺ τῶν δηλωθεισῶν ἀρχαιοτήτων αἱ μᾶλλον ἐνδιαφέρουσαι ὑπῆρξαν: Εἰκοσὰς κοινῶν πρωτογεωμετρικῶν ἀγγείων ἀνευρεθέντων εἰς ταφὰς ὑπὸ βράχον εἰς θέσιν Καμίνια τῆς περιφερείας Κάτω Βάθειας. Ἐκεῖ καὶ ἄλλοτε εἶχον ἀνευρεθῆ παρόμοια ἀγγεῖα προσκομισθέντα, ὅπως καὶ ταῦτα, εἰς τὸ Μουσεῖον Ἡρακλείου. Εἰς τὸ αὐτὸ Μουσεῖον κατετέθησαν προερχόμενα ἐκ Χερσονήσου 23 ἀργυρᾶ νομίσματα, ἀποτελοῦντα μέρος μόνον θησαυροῦ ἀργυρῶν νομισμάτων, ἀνευρεθέντων ἐντὸς πηλίνου δοχείου: μεταξὺ τούτων, ἀπάντων τετραδράχμων, διακρίνονται σπάνιον τετράδραχμον τῆς πόλεως τῶν Ἀρκάδων, τετράδραχμον Λύττου, δύο τετράδραγμα Κνωσοῦ συγγενεούτων τύπων πρὸς τοὺς ὑπὸ Σβορώνου δημοσιευθέντας καὶ ἐνδιαφέρουσα σειρὰ ἀττικῶν τετραδράχμων νέου τύπου μὲ ὀνόματα ἀρχόντων. Ἐκ Λαγοῦ Λασηθίου προερχόμενον κατετέθη ἐπίσης ἀρχαῖκόν εἶδωλον μὲ γωνιωδῶς ἀνυψωμένους βραχίονας εἰς τὴν γνωστὴν στάσιν τῆς «oranda», ἄξιον λόγου διὰ τὴν σπανιότητα τοῦ τύπου τούτου κατὰ τὴν ἀρχομένην ἑλληνικὴν ἐποχὴν. Μικροτέρας ἀξίας ἀντικείμενα ἀγορασθέντα διὰ τὸ Μουσεῖον τὸ ἔτος 1947 εἶναι χαλκοῦν εἰδώλιον ταύρου ἐκ τοῦ σπηλαίου Ψυχροῦ Λασηθίου, καὶ τεμάχιον λιθίνης σαρκοφάγου ἑλληνορρωμ. χρόνων μὲ γυναικίαν κεφαλὴν. Μία λίαν ἐνδιαφέρουσα μαρμαρίνη πλάξ, ἴσως στήριγμα τραπέζης καταλήγον εἰς λεοντόποδας, μὲ ὡραίαν παράστασιν κάπρου πρὸ δένδρου, ἐδηλώθη καὶ κατετέθη εἰς τὴν Συλλογὴν Καστελλίου Κισάμου. Δύο ἀρχαῖκα ἐπιγραφαὶ ἐξ Ἀξοῦ κατετέθησαν εἰς τὸ Μουσεῖον Ἡρακλείου, φροντίδι τῆς ἀγγλίδος ἐπιγραφολόγου Miss Jeffrey. Κατὰ τὴν μακρᾶν περιοδείαν τὴν γενομένην κατὰ τὰς ἐορτὰς τοῦ Πάσχα τοῦ 1946 μὲ τὸν διπλοῦν σκοπὸν τῆς ἐξετάσεως τῶν ἀρχαιολ. χώρων τοῦ Νομοῦ Ῥεθύμνης καὶ τῶν καταγράφων ἐκκλησιδίων τῶν ἐπαρχικῶν Ῥεθύμνης Ἀγ. Βασιλείου καὶ Ἀμαρίου (βλ. καὶ «Κρητικὰ Χρονικά» Α', σ. 461) ἐγένετο ἐξέτασις τῆς καταστάσεως τῶν μνημείων: α) τῆς ἀρχαίας Λάππας (σημ. Ἀργυρουπόλεως), ἐνθα δὲν κατέστη δυνατόν νὰ ἐπισκεφθῶμεν ὑπόγειον μὲ μακρὰς στοὰς κατασκεῦασμα, τὸ ὅποιον ἐβεβαίουν ὅτι ἀνεκαλύφθη κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη, διότι ἡ εἰσοδὸς τοῦ ἤτο ἐπικεχωσμένη, ὥστε νὰ χρειάζεται μακρὰ ἐργασία καὶ οὐχὶ μικρὰ δαπάνη, διεπιστώσαμεν ὅμως τὴν ὑπὸ χωρικῶν ἀναμόχλευσιν σειρᾶς κιβωτισχίμων ἢ μετὰ πωρίνων λαρνάκων ἑλληνικῶν τάφων κατὰ μῆκος τῆς πρὸς τὸν Κάτω Πόρον καθόδου· β) τῆς ἀρχαίας Συβριτοῦ, ὅπου ἐγένετο ἐπιμελὴς ἐξέτασις τῶν ὑπὸ γερμανῶν ἀνασκαφέντων τμημάτων τειχῶν καὶ οἰκημάτων τῆς ἀκροπόλεως· γ) τῆς ἀρχαίας Ἐλευθέρας, ὅπου ἐπεδείχθησαν ὡς προερχόμενα ἐκ τῆς ἀκροπόλεως εἰδῶλια καὶ ζῶδια

τριῶν διαφόρων περιόδων (γεωμετρικῆς, κλασικῆς ἑλληνικῆς καὶ ἑλληνιστικῆς). Δύο ἄγνωστοι τοποθεσίαι ἀρχαίων συνοικισμῶν ἐβεβαιώθησαν, ἡ πρώτη εἰς θέσιν Ἑλληνικὸν παρὰ τὸν Μέγαν Ποταμὸν τῆς ἐπαρχίας Ἀγ. Βασιλείου, οὐχὶ μακρὰν τῆς γεφύρας Κάτω Πρέβελη: διεκρίνοντο λείψανα οἰκημάτων, ἀλλ' ἰδίως ἀξιολόγου κυκλοτεροῦς οἰκοδομήματος μὲ κεντρικὸν δωμάτιον πεταλοειδοῦς σχήματος μὲ ἄλλα διαμερίσματα πρὸ αὐτοῦ. Ὑποθέτω ὅτι πρόκειται περὶ «θερμῶν» ἑλληνορωμαϊκῶν χρόνων. Τάφοι κιβωτιόσχημοι ἐξ ἀκανονίστων πλακῶν ἀνευρέθησαν εἰς τὴν κλιτὸν παρακειμένου λόφου. Ἡ δευτέρα τοποθεσία ἐπὶ λόφου παρὰ τὸ χωρίον Ἀποστόλους καὶ ΝΔ τῆς ἀκροπόλεως Συβρίτου εἶναι ἡ θέσις μινωϊκοῦ συνοικισμοῦ, ἴσως τῆς μινωϊκῆς Συβρίτου — τὸ ὄνομα εἶναι μινωϊκόν — ὡς ἀποδεικνύουν τὰ παμπληθῆ ὄστρακα καὶ οἱ ἄλλοτε ὑπὸ Πετρουλάκη παρὰ τὸ γειτονικὸν γ. Γέννα ἀνασκαφέντες λαξευτοὶ ΥΜΙΙΙ τάφοι.

Τοποθεσίαν ἀγνώστου μινωϊκοῦ συνοικισμοῦ ἐπεσκέφθη κατὰ τὴν περιοχὴν τῆς Χερσονήσου Πεδιάδος, εἰς θέσιν Ἀνισαρά δυτικῶς τοῦ Λιμένος καὶ παρὰ τὸν αἰγιαλόν. Διακρίνονται σαφῶς ἐκτεταμένα οἰκήματα, εἰς ἓν δωμάτιον τῶν ὁποίων τυχαία σκαφὴ ἀπεκάλυψε μινωϊκοὺς πίθους καὶ ἰδιότυπα σκεύη, ὁμοιάζοντα πρὸς κέρνους.

Κατὰ τὸ φθινόπωρον τοῦ αὐτοῦ ἔτους 1946 ἀνεκαλύφθη κατὰ τὴν ἀνόρουξιν θεμελίων οἰκίας ἐν Ἐπισκοπῇ Ἱεραπέτρας καὶ κατὰ τὴν αὐτὴν περιοχὴν, ὅπου κατὰ τὸ παρελθὸν κατὰ διαστήματα εἶχον εὑρεθῆ τέσσαρες ἄλλοι τάφοι, ΥΜΙΙΙ λαξευτὸς πεταλοειδοῦς σχήματος τάφος μὲ ἐπικλινῆ δρόμον πρὸ αὐτοῦ. Περιεῖχε τρεῖς σαρκοφάγους, ὧν αἱ δύο κιβωτιόσχημοι καὶ ἡ τρίτη λουτηροειδῆς, μὲ ὄστᾶ, ἄλλα εἰς τὴν θέσιν των, ἄλλα εἰς σωροὺς ἐντὸς ἢ ἐκτὸς τούτων. Τῆς μικροτέρας τῶν κιβωτιοσχημῶν σαρκοφάγων ἡ διακόσμησις ἦτο κοινή, τὸ κάλυμμα ὅμως εἶχε κατὰ τὰς ἄκρας τῆς κορυφύσεως ῥάβδου μικρὰς κεφαλὰς ταύρων ἀποκρουσθείσας. Ἀπλῆ ἦτο ἡ διακόσμησις τῆς λουτηροειδοῦς λάρνακος, ἣτις ἔφερε κάλυμμα σαμαρωτὸν μὲ μηνοειδεῖς ἀπολήξεις. Ἐξαιρετικὸν ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ἡ μεγαλύτερα κιβωτιόσχημος σαρκοφάγος: Τὸ κάλυμμά της φέρει κατὰ τὰ ἄκρα τῆς κορυφύσεως ῥάβδου, ἀφ' ἑνὸς εὐμεγέθη καὶ καλῶς πεπλασμένην κεφαλὴν ταύρου, ἐτέρωθεν δὲ μικρὰν ἐν μέρει ἀποκεκρουσμένην ἠνιοχοῦσαν μορφήν. Αἱ παραστάσεις, καίτοι σχηματικαὶ καὶ ἀναγόμεναι εἰς τὴν ὑστερωτέραν βαθμίδα τοῦ ΥΜΙΙΙ ῥυθμοῦ, εἶναι ἀπὸ τὰς μᾶλλον σημαντικὰς: ἐπὶ ἄρματος ὀχοῦνται τρεῖς μορφαὶ κρατοῦσαι ἐπὶ κοντῶν σύμβολα ὡς «φλάμπουρα», ἐνῶ τρεῖς ἄλλαι μορφαὶ ὑπὲρ τὸ ἄρμα φέρουν σπονδικὰ ἀγγεῖα. Ἡ σκηνὴ σχετίζεται ἀναμφιβόλως μὲ τὴν ἐκφορὰν ἢ τὴν λατρείαν τοῦ νεκροῦ. Ἄλλαι παραστάσεις κυνηγίου ζώων ἢ θηλαζόντων τετραπόδων ἐμφανίζουσιν ἰκανὸν ἐνδιαφέρον. Τὰ συνοδεύοντα τὰς ταφὰς ὑπερπεντήκοντα διάφορον σχημάτων κτερισματικὰ ἀγγεῖα, εἶναι ὅμοια πρὸς τὰ τῶν ἄλλων ταφῶν τῆς Ἐπισκοπῆς ἐξικνούμενα μέχρι τῶν περὶ τὸ 1300 π.Χ. χρόνων.

Τὸ θέρος τοῦ 1947 ἀνεκαλύφθη κατὰ τὸ προάστειον Μασταμπᾶ Ρεθύμνης λαξευτὸς ΥΜΙΙΙ τάφος, τοῦ ὁποίου τὸ περιεχόμενον περισυνελέγη ὑπὸ τοῦ ἐπιμελητοῦ Ρεθύμνης Δημ. Δαφέρμου. Εἶχε θάλαμον πεταλοειδοῦς μᾶλλον σχήματος, ἀλλὰ αἱ πτώσεις τῶν τοιχωμάτων του κατέστησαν τὸ σχῆμα τοῦτο μᾶλλον ἀκανόνιστον. Τὰ κτερίσματα δὲν ὑπῆρξαν πολλὰ: μέγας κρατῆρ διακεκοσμημένος μὲ ὀκτάποδα ἐσηματοποιημένον, ὑψίπους κύλιξ μὲ ἀπλῆν κροσσωτῶν ταινιῶν διακόσμησιν καὶ τινες ψευδόστομοι ἀμφορεῖς. Ἐν τούτοις ὁ τάφος, ἐντὸς τοῦ ὁποίου, σημειωθῆτω, δὲν ἀνευρέθη σαρκοφάγος, ὑποδεικνύων ὡς πιθανὴν τὴν ὑπαρξιν ὑστερομινωϊκοῦ νεκροταφείου καὶ ὡς ἐκ τούτου

καὶ συνοικισμοῦ κατὰ τὴν περιοχὴν τῆς πόλεως Ῥεθύμνης, ἀποτελεῖ, ὡς παρετήρησε καὶ ὁ ἀνασκάψας, τὴν μοναδικὴν ἔνδειξιν μινωϊκοῦ συνοικισμοῦ Ῥιθύμνης, τὸν ὁποῖον τέως θὰ ἠδύνατό τις νὰ ἀναζητήσῃ βάσει μόνον τοῦ προελληνικοῦ τοπωνυμίου.

Τὸ φθινόπωρον τοῦ 1947 ζητοῦσα ἡ ἀρχαιολογικὴ ὑπηρεσία νὰ ἀνακαλύψῃ τὸν ἀκριβῆ τόπον εὐρέσεως λίαν χαρακτηριστικῶν εἰδωλίων, ζωδίων καὶ ἄλλων ἀναθημάτων τοῦ τύπου τῶν ἐν Πετσοφᾷ Ἀνατολ. Κρήτης παρὰ τὸ Παλαιάναστρον ἀνευρεθέντων καὶ νὰ ἐξακριβώσῃ τὸν χαρακτήρα τοῦ ἱεροῦ προέβῃ εἰς δοκιμαστικὴν σκαφὴν κατὰ τὸ βόρειον κράσπεδον τῆς λεγομένης Κορυφῆς, κειμένης Ν. τοῦ Καλοῦ Χωριοῦ Πεδιάδος. Ἀπεδείχθη ὅτι ἀκριβῶς καθ' ὃ σημεῖον ἄρχεται ἡ ἀποκαλουμένη Μαζᾶ κλιτὺς εἰς τὰς σχισμὰς καὶ τὰ κοιλάματα τοῦ κατὰ «πλακοῦρες» διαχωριζομένου βράχου ἀπετέθησαν ἠκρωτηριασμένα εἰδωλα ἀνδρῶν μὲ τὸ μινωϊκὸν περιζῶμα καὶ γυναικῶν μὲ περικόρμιον, ὑψηλὸν γιακᾶν «Medicis» καὶ φουσκωτὴν φοῦσταν, τμήματα μελῶν, ἰδίως ποδῶν καὶ χειρῶν, ὧν τινὰ εἶχον καὶ τρῆμα ἐξαρτήσεως, ζωδία κ.ἄ. ὅμοια τῶν τοῦ Πετσοφᾶ, ἀλλὰ χονδροειδέστερα καὶ ἀπολέσαντα τὰ χρώματά των λόγω τῆς φύσεως τοῦ χώματος. Ὅτι ἦσαν ἀνατεθειμένα εἰς θεότητα μὲ θεραπευτικὰς ιδιότητας ἀποδεικνύει καὶ ἡ φύσις τῶν μνημονευθέντων ἀφιερωμάτων καὶ χαρακτηριστικὸν ζεῦγος ἄκρων ποδῶν, ἐξοιδημένων ὡς ἐξ ἐλεφαντιάσεως. Οὐδὲν κτήριον παρατηρήθη κύκλῳ ἀνήκον εἰς τοὺς χρόνους εἰς οὓς χρονολογοῦνται τὰ εὐρήματα (MMIa). Προφανῶς πρόκειται περὶ ὑπαιθρίου ἱεροῦ κορυφῆς ἀναλόγου φύσεως τῶν ἐν Πετσοφᾷ καὶ Γιούκτα ἀποκαλυφθέντων. Ὡς ἐκ τούτου εἶναι ἀναντίρρητος ἡ μεγάλη σημασία τῆς ἀνακαλύψεως. Καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τοῦ ἰσοπέδου τῆς Κορυφῆς παρατηρεῖται πλῆθος σωρῶν λίθων προελλθόντων ἐκ διαλύσεως οἰκημάτων πρωτογεωμετρικοῦ συνοικισμοῦ, ὡς ἀπέδειξαν τὰ περισυλλεγένητα ὄστρακα καὶ τρεῖς δοκιμαὶ γινόμεναι εἰς δωμάτια σαφῶς διακρινομένων κτηρίων. Ὑπεδείχθη ὁ χώρος ὅπου ἄλλοτε εὐρέθη ἡ εὐμεγέθης ὑπομυκηναϊκοῦ τύπου πρωτογεωμετρικὴ κεφαλὴ μεγάλου εἰδώλου τοῦ ὁποίου τότε δὲν ἀνευρέθη τὸ σῶμα. Ἐπὶ τόπου πρόχειρος σκαφή, ἐνῶ ἐπεβεβαίωσε τὴν χρονολογίαν, ἀπέβῃ ἀρνητικὴ ὡς πρὸς τὴν ἀνακάλυψιν ἄλλων τμημάτων τοῦ εἰδώλου Ὁ συνοικισμὸς, καθ' ὅσον ἠδυνήθη νὰ ἐξακριβώσω, παρέμεινεν ἄγνωστος εἰς τοὺς ἀρχαιολόγους. Θὰ ἦτο σημαντικὸν ἂν ἀκριβεστέρα διερεύνησις ἀπεδείκνυεν ὅτι τὸ ὄνομα τοῦ Μαζᾶ εἶναι προελληνικὸν (Μα Ζᾶ = Μητηρ Γῆ), ὄνομα προσαρμοζόμενον εἰς ἱερὸν τῆς μινωϊκῆς θεότητος.

Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος κατώρθώθη νὰ συνεχισθοῦν αἱ ἐργασίαι ἀποκαταστάσεως τῶν ἀρχαιολ. χώρων, καίτοι μὲ μέσα λίαν περιορισμένα. Οἱ ἀρχαῖοι ναοὶ τῆς ἀκροπόλεως τῆς ἀρχαίας Ῥιζηνίας (γνωστοὶ ὡς ναοὶ τοῦ Πριναῖ) ἐκαθαρίσθησαν, ἐστερεώθησαν καὶ περιεφραχθήσαν διὰ ξηρολιθικοῦ τοίχου. Ὡς σημειωθῆ ἔνταῦθα ὅτι ἀπὸ τῆς ἀνασκαφῆς τούτων (1906-7) οὐδεμία ἐργασία συντηρήσεως εἶχε γίνεαι καὶ ὡς ἐκ τούτου ἡ κατάστασις των μετεβλήθη ἄρδην διὰ τῆς γενομένης ἐργασίας. Ὁρισμένα ὑπόλεια (βάσεων καὶ τεμαχίων πλακῶν τῶν ἐσχαρῶν) δὲν κατέστη δυνατόν νὰ ἐπανορθωθοῦν.

Αἱ ἐργασίαι συντηρήσεως καὶ ἀποκαταστάσεως ἐν Τυλίσῳ ἀπέβλεψαν ἀφ' ἑνὸς εἰς τὴν στερέωσιν τῶν τοίχων, πλακοστρώτων, ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν τῶν ἐκεῖ μινωϊκῶν μεγάρων κατὰ τὸν μόνιμον, συμπληρουμένων ὀρισμένων τμημάτων (δαπέδων, παρασταδῶν πολυθύρων κ.ἄ.) κατὰ τὰς ὑπαρχούσας ἀσφαλεῖς ἐνδείξεις, ἀφ' ἑτέρου εἰς τὴν ἐπίχωσιν τῶν διὰ στρωματογραφικὰς παρατηρήσεις ἀποχωματισθέντων διαμερισμάτων, οὕτως ὥστε ὁ ἐπισκέπτης

νά σχηματίζη πλήρη εικόνα τῶν ἐπαύλεων κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἀκμῆς των. Ὁ ἐξωραϊσμός τοῦ χώρου καὶ τοῦ περιβάλλοντος ἀπετέλεσε ἐπίσης κύριον μέλημα. Αἱ ἐργασίαι ὁμως περιορίσθησαν τελικῶς εἰς τὰ δύο μόνον ἐκ τῶν τριῶν μεγάλων (τὰς οἰκίας Α καὶ Β).

Διὰ τὰς ἰδιαιτέρως σημαντικὰς ἐργασίας τῆς ἀρχαιολογικῆς ὑπηρεσίας εἰς τὸν ὀνομαστὸν κατάγραφον ναὸν τοῦ Ἁγ. Φανουρίου Βαλσαμονέρου (τοῦ ΙΔ' καὶ ΙΕ' αἰῶνος) θὰ γίνῃ λόγος εἰς λεπτομερὲς ὑπὸ τύπον ἐκθέσεως σημείωμα. Ἀπὸ τοῦδε ὁμως δύναται νὰ τονισθῇ ὅτι διὰ τῶν ἐργασιῶν τούτων τὸ Βαλσαμόνερο ἀπέβη εἰς τῶν κυριωτέρων τουριστικῶν τόπων τῆς Κρήτης καὶ ὅτι ἡ ἱστορία τοῦ μνημείου ἀρκούντως διελευκάνθη διὰ τῆς γενομένης μελέτης.

Ὡς κατακλειδα τῆς παρούσης ἐκθέσεως σημειοῦμεν ἐνταῦθα ὀλίγα τινὰ περὶ τῆς γενομένης ἐργασίας διὰ τὴν ἐπανέκθεσιν τῶν κρητικῶν μουσειακῶν συλλογῶν καὶ τοῦ Μουσείου Ἡρακλείου.

Τὸ Μουσεῖον Χανίων, ἐκτεθὲν ἤδη καθ' ἃ ἐσημειώθη διαρκούντος ἔτι τοῦ πολέμου κατὰ τρόπον συστηματικὸν καὶ ἱκανοποιητικόν, ἐβελτιώθη ἀκόμη περισσότερο κατὰ τὸ τέλος τοῦ 1946 διὰ συστηματικῆς ἐργασίας, δι' ἧς ἐγένετο πλήρης ἔλεγχος τῶν καταγεγραμμένων, καταγραφή τῶν ἀκαταγρόφων, συγκόλλησις καὶ ἐκθεσις τῶν συντριβέντων, βελτίωσις τοῦ συστήματος ἐκθέσεως, ὑποβοηθηθεῖσα διὰ τῆς κατασκευῆς νέων προθηκῶν, βοηθοῦντος τοῦ Δήμου Χανίων καὶ ἐξωραϊσμός τοῦ κτηρίου. Τῶν ἐκταφέντων ἀντικειμένων τοῦ Μουσείου Περύμνης ἐγένετο ἐπιμελής καθαρισμός, ἀποκατάστασις καὶ συστηματικὴ ἐκθεσις καθ' ὅσον ἐπέτρεπεν ὁ χώρος μιᾶς αἰθούσης τοῦ Β' Δημοτ. Σχολείου, ἔνθα προσωρινῶς ἐστεγάσθη ἡ Συλλογή. Μέρος τοῦ περιεχομένου (ιδίως ἐπιγραφαὶ καὶ μεσαιωνικὰ γλυπτὰ) παρέμειναν ἐν ἀποθηκεύσει. Ἡ ὀριστικὴ στέγασις τοῦ Μουσείου εἰς τὸ οἶκημα τῆς Ἐνετικῆς Λέσχης, ἡ ὁποία εἶναι ἀξιόλογον διατηρητέον μνημεῖον, παρὰ τὰς προκυπούσας δυσχερείας, ἐλπίζεται ὅτι θὰ ἐπιτευχθῇ. Ἡ Συλλογὴ Νεαπόλεως ἐξετέθη ἀπὸ τοῦ ἔτους 1945 ὑπὸ τοῦ τότε ἐπιμελητοῦ Μαυροειδῆ, ἀλλὰ καὶ διὰ ταύτην προκύπτει τὸ πρόβλημα τῆς ὀριστικῆς στεγάσεως μετὰ τοῦ ὁποίου συνδέεται ἡ ἀνάγκη τῆς μάλλον συστηματικῆς ἐκθέσεως. Τῆς Συλλογῆς Ἱεραπέτρας παρὰ τὰς καταβληθεῖσας προσπάθειας δὲν ἐπετεύχθη μέχρι τοῦδε ἡ στέγασις. Ἡ μικρὰ Συλλογὴ Κισάμου ἀπεκατεστάθη καὶ κατετάγη μεθοδικῶς.

Τέλος ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ 1947 ἤρχισαν αἱ ἐργασίαι ἐπισκευῆς καὶ ἀποκαταστάσεως τοῦ Μουσείου Ἡρακλείου ἀποβλέπουσαι εἰς τὴν κατὰ τὸ δυνατόν ταχύτεραν καὶ ἐντὸς τοῦ πλαισίου τῶν ὑπαρχουσῶν δυνατοτήτων ἐπανέκθεσιν τοῦ εἰσέτι συνσκευασμένου περιεχομένου του. Ἡ ἐργασία ἤρχισε μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ κυρίως σώματος τοῦ κτηρίου, τόσον μετὰ τὴν ἐπούλωσιν τῶν ἐκ βομβῶν καὶ βλημάτων πληγῶν, ὅσον καὶ μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῶν ὑέλωμάτων τὰ ὁποία σχεδὸν ἐξ ὀλοκλήρου εἶχον καταστραφῆ. Αἱ μέλλουσαι νὰ χρησιμοποιηθοῦν αἰθουσαι ἀπηλευθερώθησαν ἀπὸ τὸ ἀποθηκευμένον ὑλικὸν καὶ ἀπεκατεστάθησαν, τοποθετηθέντων ἤδη τῶν ὑέλωμάτων τοῦ ἰσογείου. Ἐλπίζεται ὅτι, ἂν διατεθοῦν αἱ ζητηθεῖσαι πιστώσεις, θὰ καταστῇ δυνατὴ ἡ κατὰ κλιμάκια χρησιμοποίησις τῶν $\frac{2}{3}$ τοῦ προπολεμικῶς δι' ἐκθεσιν διατεθέντος χώρου ἐντὸς τοῦ προσεχοῦς ἔτους.

N. ΠΛΑΤΩΝ